

УДК 348

DOI 10.33244/2617-4154.1(18).2025.117-123

А. Є. Шевченко,
докт. юрид. наук, професор,
заслужений юрист України,
Державний податковий університет
e-mail: shevchenko2757@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-2663-9892

НАУКОВА ШКОЛА «ІНТЕЛЕКТ» ПРОФЕСОРА ІВАНА БОГАТИРЬОВА НА ШЛЯХУ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ПЕНІТЕНЦІАРНУ СИСТЕМУ

Стаття присвячена ролі наукової школи «Інтелект» професора Івана Богатирьова в галузі пенітенціарного права на шляху трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему. Запропоновано та обґрунтовано бачення концепції фундаментальних шляхів створення цієї школи. Визначено науковий супровід трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему під керівництвом керівника наукової школи «Інтелект» професора І. Г. Богатирьова, це: розробки нових моделей, концепцій трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему; удосконалення національного законодавства у сфері захисту прав і свобод засуджених у місцях несвободи; підготовка, перепідготовка персоналу органів і установ виконання покарань і пробації; впровадження в місця несвободи європейських стандартів щодо засуджених і ув'язнених; розробка доктринальної моделі соціальної корекції засуджених в місцях несвободи ДКВС України; впровадження у діяльність органів і установ виконання покарань ефективних заходів запобігання злочинності загалом і у пенітенціарній сфері зокрема тощо. Зазначено роль стратегії реформування (розвитку пенітенціарної системи до 2026 року, де зазначено основні цілі подальшого реформування і функціонування пенітенціарної системи України. У висновках до статті узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: наукова школа, трансформація, система, право, кримінально-виконавчі засади, соціальна корекція, соціалізація, ресоціалізація, реінтеграція, персонал, засуджені.

Постановка проблеми та її актуальність. У порядку постановки проблеми варто наголосити, що авторитет будь-якої наукової школи пов'язаний не тільки з ефективною роботою наукових установ вищих навчальних закладів, а й з наявністю авторитетних

вчених, здатних генерувати наукові ідеї у відповідній сфері суспільних відносин. Проблема діяльності наукових шкіл зумовлена недостатньою теоретичною і практичною розробленістю, відсутністю відповідного нормативно-правового забезпечення, що регулює її діяльність.

Хоча саме наукова школа як феномен інноваційної освітньої діяльності є вищою формою саморозвивальної практики. Вона успішно реалізує основні положення компетентнісно зорієнтованої освіти, стоїть у витоків нової мисленнєво-діяльнісної парадигми, що обґрунтовуватиме логіку варіативного мотиваційно-сміслового розвитку наукових шкіл в Україні, спрямовану на розширення можливостей і саморозвиток суб'єктів освітнього процесу засобами інновацій [6].

Візія наукової школи розглядається нами як прообраз якісних перетворень в освіті команди професіоналів, які розширюють простір освітніх можливостей. Прикладний аспект діяльності наукової школи вирізняється високим рівнем розвитку інноваційного потенціалу, на базі якої проводяться наукові теми досліджень. Завдяки таким школам в Україні створюється наукова платформа, яка випереджає час і створює основу подальшого розвитку науки загалом і пенітенціарної зокрема [6].

Актуальність зазначеного зумовлено також тим, що нині, серед науковців пенітенціарного спрямування, йде активна фахова дискусія щодо потреби трансформувати кримінально-виконавчу систему України в пенітенціарну систему.

Враховуючи різні чинники суспільної значимості такої трансформації, зокрема й думки українських учених і практиків, варто зауважити, що входження України в європейську сім'ю стане нагальним питанням реформування (розвитку) кримінально-виконавчої системи України в контексті Європейських пенітенціарних правил поведіння з ув'язненими і засудженими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу написання цієї статті склали праці українських учених: А. Богатирьова, О. Богатирьової, Н. Коломієць, К. Буряк, Д. Колодчина, О. Михайлика, Ян Стрелюка, С. Тагієва, М. Пузирьов, С. Халимона, О. Шкути та інші. Однак варто зазначити, що окремого дослідження наукової школи «Інтелект» професора Івана Богатирьова в галузі пенітенціарного права на шляху трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему не проводилось.

Метою статті є аналіз та визначення ролі наукової школи професора Івана Богатирьова «Інтелект» на шляху трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему.

Основний зміст статті. Оскільки Стратегією реформування (розвитку) пенітенціарної системи до 2026 року визнано необхідність запровадження в Україні комплексних довгострокових змін відповідно до стандартів Ради Європи, пенітенціарна наука має допомогти практиці у вирішенні поставлених у стратегії цілей, завдань, незважаючи на широкомасштабну збройну агресію російської федерації проти України [1].

Отже, трансформацію кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему можна визначити як перехід від синергетичного врегулювання всіх питань функціонування пенітенціарної системи до кібернетичного – поступового державного

упорядкування всіх її складових через захист прав і свобод засуджених у місцях несвободи, потреб, інтересів, спеціалізацію персоналу, який надає публічні послуги в місцях несвободи, стандартизацію та синхронізацію норм кримінально-виконавчого права, зокрема й міжнародного права.

Відсутність обґрунтованих, системних науково-доктринальних положень щодо розуміння сутності, змісту трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему викликає ряд методологічних підходів до реалізації виконання цього важливого для теорії пенітенціарного права і практики виконання і відбування кримінальних покарань.

Вищезазначене знаходить свій прояв у діяльності наукової школи професора Івана Богатирьова «Інтелект». Наукова школа «Інтелект» – напрям у теорії кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, що визначає трансформацію кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему через:

- розробку нових моделей, концепцій трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему;
- удосконалення національного законодавства у сфері захисту прав і свобод засуджених у місцях несвободи;
- підготовку, перепідготовку персоналу органів і установ виконання покарань та пробації;
- впровадження в місця несвободи європейських стандартів щодо засуджених і ув'язнених;
- розробку доктринальної моделі соціальної корекції засудженого на всіх стадіях відбування кримінального покарання: соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції;
- впровадження у діяльність органів і установ виконання покарань ефективних заходів запобігання злочинності загалом і в пенітенціарній сфері зокрема тощо.

Основна мета діяльності такої школи – змінити вектор виконання і відбування кримінальних покарань за вчинене кримінальне правопорушення, у силу чого засуджена особа має пройти три стадії відбування покарання: соціалізацію; ресоціалізацію; реінтеграцію. Кожна із цих стадій забезпечує не тільки сприйняття порядку і умов відбування покарання, а і набуття здібностей адаптуватися до цих умов і навичок реінтегруватися в суспільство після звільнення.

2003 року Вченою радою Чернігівського юридичного коледжу Державного департаменту України з питань виконання покарань було прийнято прогресивне на той час рішення про створення наукової школи «Інтелект» Цей науковий напрям очолив вітчизняний вчений, професор пенітенціарного права Іван Богатирьов. Примітно, що вчений не тільки має теоретичні знання з такого напрямку дослідження, він також має і практичний досвід роботи із засудженими [2, с. 88].

Завдяки поєднанню цих двох складових вчений провів ґрунтовну систематизацію наукових надбань попередників, здійснив поглиблений аналіз сучасних наукових праць і створив наукову школу, яка сьогодні об'єднує у своїх рядах більше 50 однодумців і дослідників саме в пенітенціарній сфері.

До її складу увійшли професорсько-викладацький склад кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, оперативно-розшукової діяльності, криміналісти, а також практичні працівники органів і установ виконання покарань та пробації, суду, прокуратури, адвокати [2].

Найбільш вагомим здобутком наукової школи професора Івана Богатирьова є формування нової еліти правників та втілення в практичну діяльність пенітенціарних установ і уповноважених органів з питань пробації нової моделі трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему [2].

До речі, саме в такій школі відбулося професійне становлення цілої плеяди вітчизняних вчених пенітенціаристів. Приємно відмітити, що 2021 року вчений наукової школи «Інтелект» доктор юридичних наук, професор О. О. Шкута став лауреатом премії Президента України для молодих вчених [3]. Доктор юридичних наук, старший дослідник М. С. Пузирьов 2023 року став стипендіатом Кабінету Міністрів України для молодих вчених [4].

Загалом за 21 рік існування наукової школи «Інтелект» її вченими було захищено 9 докторських та 38 кандидатських дисертацій, опубліковано 50 монографій, 32 навчальні посібники, 20 підручників, науково-практичних коментарів, глосаріїв та ін. Науковий потенціал школи дає змогу адекватно відповідати на сучасні виклики соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, запобігання та протидії злочинності у різних сферах суспільного життя, здійснювати наукове забезпечення правотворчої та правозастосовної діяльності [2].

Іван Богатирьов – єдиний вітчизняний вчений, який не змінив свій вектор наукових розвідок, хоча на його шляху були і є різні обставини, коли можна було залишити цей вектор дослідження в сучасному глобальному вимірі. Саме йому належить ідея трансформувати вітчизняну кримінально-виконавчу систему в пенітенціарну систему європейського зразка. До речі, його наукові праці, такі як:

- 1) Пенітенціарні установи України (теоретико-прикладне дослідження) – монографія (2013 р.);
- 2) Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу – наукове видання (2014 р.);
- 3) Кроки реформування кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну – фахова стаття (2015 р.);
- 4) Розробка та прийняття пенітенціарного кодексу України в контексті реформування кримінально-виконавчої системи: міф чи реальність – фахова стаття (2016 р.);
- 5) Доктрина пенітенціарного права – монографія (2017 р.);
- 6) Приватні в'язниці в Україні: міф чи реальність: наукова гіпотеза – фахова стаття (2018 р.);
- 7) Інноваційні підходи до побудови пенітенціарної системи України нового типу (2019 р.);
- 8) Національна програма трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України – фахова стаття (2020 р.);
- 9) Нариси створення пенітенціарної системи України в працях вчених наукової школи «Інтелект» – монографія (2021 р.), створили потужне підґрунтя провести в

Україні три пенітенціарні форуми «Пенітенціарна система України в глобальному вимірі» (2021, 2022, 2023 рр). У результаті чого вченим було підготовлено наукове видання «Стратегічне планування реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформація в пенітенціарну систему» (2022 р.), «Пенітенціарна парадигма виконання покарання у виді позбавлення волі» – монографія (2022 р.); «Пенітенціарна кримінологія»: підручник (2022 р.).

Запропонована ним ідея показала послідовність і ґрунтовну обізнаність вченого у даній сфері суспільних відносин. Наведені обставини зумовлюють висловити думку про те, що, мабуть, настав час Міністерству юстиції України звернути увагу на праці Івана Богатирьова і залучити його до розробки сучасних законопроектів у цій сфері, зокрема, і Пенітенціарного кодексу України, а також підготовки майбутніх працівників пенітенціарної системи України в Пенітенціарній академії України.

До речі, інтегруючи свої ідеї реформування (розвитку) кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему, вчений своєю працьовитістю і відданістю справі, перебуваючи на різних посадах у Кримінально-виконавчій службі України, знаходить час надавати допомогу своїм учням, у реалізації себе в пенітенціарній науці. Тому запропонована Іваном Богатирьовим теорія соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засудженого після звільнення з місць несвободи знайшла сьогодні своє місце в доктрині пенітенціарного права.

З цього приводу є слушним висновок вітчизняного вченого П. В. Макушева про те, що саме пенітенціарна система опинилася в точці найгострішого конфлікту між тривалою історичною традицією повної зневаги до життя та гідності індивіда та сучасними цінностями поваги до прав і свобод людини [5, с. 236].

Отже, наукова школа «Інтелект» професора Івана Богатирьова – це один із інструментів впровадження в освітній та науковий процес юридичних, педагогічних та психологічних знань, що сприятиме зі свого боку отриманню суспільно важливого очікуваного результату – трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему.

Водночас варто підтримати думку вітчизняної вченої І. Арістової про те, що створення наукових юридичних шкіл визначено одним із напрямів подальшого розвитку правничої освіти в Україні. А тому, як зазначає дослідниця, ці школи взаємодіють між собою для забезпечення правопорядку в інформаційній сфері [6, с. 10].

Саме наукова школа «Інтелект» стала своєрідною естафетою передачі знань у пенітенціарній науці. У ній українські вчені-пенітенціаристи черпають величезну творчу енергію, координують свою наукову діяльність у процесі наукового пошуку. Ця школа максимально сприяє розкриттю творчих здібностей молодих учених, їх вихованню й перетворенню в зрілих дослідників, ініціює нові «точки росту» науки та напрямів, сприяє їх становленню [2].

До того ж наукова школа у закладі вищої освіти набуває особливого значення у зв'язку із трансформацією наукової системи у нашій державі за допомогою зміни вектора навчання здобувачів вищої освіти та потужним внеском у правову науку.

Іван Богатирьов повною мірою поєднує талант дослідника й учителя, оскільки він живе наукою і свої знання передає своїм учням. А від цього пенітенціарна і кримінологічна

наука тільки зростає. Виховання таких лідерів науки, всебічна їх підтримка, посилення зв'язків академічної науки із закладами вищої освіти як джерелами поповнення її молодими дослідниками сприятиме формуванню й розвитку наукових шкіл [2].

Нового аспекту набувають і дослідницькі програми. Нині вони можуть становити державне замовлення. Треба тільки вирішити, якій з формальних чи неформальних груп вчених або шкіл його запропонувати, якій з них віддати перевагу в конкурсі на здобуття гранту тощо. І, навпаки, наукова школа, колектив учених можуть пропонувати таку дослідницьку програму, що зацікавила б державні структури.

Інакше кажучи, наукові школи доцільно використовувати в гнучких організаційних структурах науки, створюючи на їхній основі тимчасові колективи для реалізації певної дослідницької програми як державного замовлення. Отже, наукові школи, що склались, або колективи, які наближаються до них, можуть відіграти значну роль у перебудові науки в нашій країні, здобутті вагомих наукових результатів.

А тому сьогодні наукова школа Івана Богатирьова налагодила тісне комунікативне спілкування з іншими вітчизняними школами, які потужно працюють у містах Дніпро, Київ, Львів, Харків, Одеса, Рівне, Ірпінь, Чернігів, Хмельницький. Саме поєднання функціонування цих шкіл, де викладається кримінально-виконавче право України, створюється підґрунтя щодо підтримки поглядів ученого на трансформацію кримінально-виконавчого права України в пенітенціарне право [2].

Висновок. Отже, наукова школа «Інтелект» – це один із інструментів професора Івана Богатирьова, який комплексно та системно впроваджує в освітній та науковий процес юридичні, педагогічні та психологічні знання, які сприяють зі свого боку отриманню суспільно важливого очікуваного результату – трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>
2. Богатирьов І. Г. Життя та творчість на межі тисячоліть. Київ : ВД «Дакор», 2019. 180, [88] с.
3. Про присудження премій Президента України для молодих вчених 2021 року : Указ Президента України від 16.12.2021 № 659.
4. Про призначення стипендій та продовження виплати стипендій Президента України та Кабінету Міністрів України для молодих вчених : постанова Президії Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки від 23.11.2023 № 1.
5. Макушев П. В. Рецензія на монографію «Доктрина пенітенціарного права України. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 236.
6. Арістова І. Наукова школа у галузі інформаційного права: на шляху до розбудови суспільства знань в Україні (частина перша). *Публічне право*. 2017. №2 (26). С. 9–17, 10.

Шевченко А. Є. Наукова школа «Інтелект» професора Івана Богатирьова на шляху трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему

REFERENCES

1. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia penitentsiarnoi systemy na period do 2026 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu yii realizatsii u 2022–2024 rokakh : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 hrudnia 2022 roku. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Tex>
2. Bohatyrov I. H. Zhyttia ta tvorchist na mezhi tysiacholit. Kyiv : VD «Dakor», 2019. 180, [88] s.
3. Pro prysudzhennia premii Prezydenta Ukrainy dlia molodykh vchenykh 2021 roku : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 16.12.2021 № 659.
4. Pro pryznachennia stypendii ta prodovzhennia vyplaty stypendii Prezydenta Ukrainy ta Kabinetu Ministriv Ukrainy dlia molodykh vchenykh : postanova Prezydii Komitetu z Derzhavnykh premii Ukrainy v haluzi nauky i tekhniky vid 23.11.2023 № 1.
5. Makushev P. V. Retsenziia na monohrafiu «Doktryna penitentsiarnoho prava Ukrainy. Pravo i suspilstvo. 2017. № 2. S. 236.
6. Aristova I. Naukova shkola u haluzi informatsiinoho prava: na shliakhu do rozbudovy suspilstva znan v Ukraini (chastyna persha). *Publichne pravo*. 2017. № 2 (26). S. 9–17, 10.

A. E. Shevchenko. SCIENTIFIC SCHOOL "INTELLECT" PROFESSOR IVAN BOGATYRYOV ON THE PATH OF TRANSFORMING THE CRIMINAL-EXECUTIVE SYSTEM OF UKRAINE INTO A PENITENTIARY SYSTEM

The article is devoted to the role of the scientific school "Intellect" of Professor Ivan Bogatyryov in the field of penitentiary law on the path of transforming the penal-executive system of Ukraine into a penitentiary system. The vision of the concept of fundamental ways of creating this school is proposed and substantiated. The scientific support for the transformation of the penal-executive system of Ukraine into a penitentiary system is determined under the leadership of the head of the scientific school "Intellect" Professor I. G. Bogatyryov, including: development of new models, concepts of transforming the penal-executive system of Ukraine into a penitentiary system; improvement of national legislation in the field of protecting the rights and freedoms of convicts in places of deprivation of liberty; training, retraining of personnel of bodies and institutions for the execution of sentences and probation; introduction of European standards for convicts and prisoners in places of imprisonment; development of a doctrinal model of social correction of convicts in places of imprisonment of the State Committee for.

Стаття надійшла до редколегії 16 січня 2025 року